

*Kozma Zsolt*

### Teológia az egyházban

Ezt a címet adtuk első terjedelmesebb rovatunknak. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy ennek a két, az Igéből táplálkozó és az Ige iránt elkötelezett valóságnak mi a felelőssége Isten előtt. Sok zavaros gondolkozást és megfogalmazást szeretnénk tisztázni. Főleg azt, hogy bár az *Egyház* mint Jézus Krisztus teste és az *egyházkormányzat* testületei és tisztségviselői egymásra utaltak, a kettőt meg kell különböztetni. Éppen így, a teológia mint Isten Igéjének szent tudománya és a teológiai intézet is összefonódnak, mégis, nem-egyszer más-más valóságot fejeznek ki.

Úgy látjuk, még nagyobb szükség van arra, hogy az *egyház* és a *teológia* kölcsönösségét (újból) felismerjük; nem szabad megengednünk, hogy a teológia eltávolodjék az egyháztól, de azt sem, hogy az egyház kiürítse magából a teológiát. A teológia egyházi felelősségéről és az egyház teológiai felelősségéről már a következő számunkban tanulmányt fogunk közölni.

Ebbe a rovatba a teológia minden tudományágából, azoknak minden szaktárgyából kerülnek tanulmányok, az exegézistől a helytörténeti közleményekig.

Mivel az 1998-ban kinyomtatott ágendáskönyv egységes használatot sürget, s tekintettel arra, hogy a lelkipásztorok ismerik, első számunkban ilyen témájú cikkel indítjuk a rovatot.

### Ágendáskönyv 1998

Átolvastam az 1998-ban nyomtatott és az Erdélyi Református Egyházkerületben 2000 szeptemberétől kötelezővé tett ágendáskönyvet. Az itt következő írás csak elemzés, de talán a velem együtt gondolkozókat alaposabban értékelő, tudományos szintű tanulmány megírására készíti. Bírálatom előtt azonban a magam részéről üdvözlöm a kezdeményezést, s nem hallgathatom el a következő érdemeit:

1. Nem borítja fel azt, amin Makkai Sándor, Imre Lajos, Gönczy Lajos dolgozott, s amit az 1932-es zsinat elfogadott, azaz nem akar mindeképpen valami különlegest bevezetni.
2. Megfelel Kálvin strassburgi istentiszteleti rendjének, s főleg a homíliás istentiszteletnél, a HK menetét (bűn, megváltás, hálaadás) követi.
3. Megvalósítja a kétfókuszos istentiszteletet, azt az évszázados igényt, hogy a homíliás, a sákramentumos és a szimbolikus formák kerüljenek egy istentiszteleti keretbe.

Eddig is hangoztatott véleményemet fenntartom, hogy ez nem a jövő ágendája. A hatvan éven felüliek a maguk számára készítették, s a középkorú

nemzedéknek nemsokára meg kell fogalmaznia a maga liturgiáját. Ilyen értelemben ez nem is új agenda, csak az 1932-es zsinat által elfogadottnak a revíziója.

Azonban amit most kezünkben tartunk, azt nem lett volna szabad így kibocsátani, mert szinte nincs egyetlen oldala sem, amelyben ne lenne hiba. Igyekszem az itt következő megjegyzéseimet röviden megtenni, csupán taxatív sorolom fel a hiányosságokat, hiszen majdnem mindegyik kritikai megjegyzés tanulmányt igényelne, s ez főleg az elvi kérdésekben elengedhetetlen. Észrevételeim a következő kérdésköröket érintik:

- I. Elvi kérdések
- II. Szerkezet
- III. Tévedések, értelmetlenségek
- IV. Hiányok
- V. Szentírási szövegek
- VI. Szóhasználat, nyelvhelyesség
- VII. Jogi kérdések

### I. Elvi kérdések

1. Keresztelési istentisztelet. Helyes tehát, hogy be van tagolva a homíliásba, megjegyzésem a keresztség sákramentuma közléséhez kapcsolódik. Megfigyelhető, hogy az eddigi istentiszteleti reformok inkább csak a homíliás formával foglalkoztak, a keresztelési istentisztelet valahogy kiesett az érdeklődési körből. Tételem: mivel ennek az istentiszteleti formának a középpontjában maga a jegy közlése áll, ennek a sorrendben is meg kell látszania. Javaslatom: **az Apostoli Hitvallás és a kérdés-feleletek után kell a keresztség jegyét közölni.** Így a keresztség nem kerül az istentisztelet végére, mintha csak amolyan járulék lenne. Lássuk összehasonlítva:

<b>Ágendáskönyv</b>	<b>Javaslat</b>
<i>Keresztelői ének</i>	<b>Keresztelői ének</b>
<i>Alapige</i>	<b>Alapige</b>
<i>Beszéd</i>	<b>Beszéd</b>
<i>Apostoli Hitvallás</i>	<b>Apostoli Hitvallás</b>
<i>Kérdések-feleletek</i>	<b>Kérdések-feleletek</b>
<i>Imádság</i>	<b>Keresztelés</b>
<b><i>Keresztelés</i></b>	<b>Imádság</b>
<i>A gyermek megáldása</i>	<b>Adakozás, hirdetések</b>
<i>Ének</i>	<b>Ének</b>
<i>Adakozás, hirdetések</i>	<b>Áldás</b>
<i>Ének</i>	
<i>Áldás</i>	

Amiképpen a homíliás formánál a prédikáció (az istentisztelet középpontja) után van a nagy imádság, amely főleg hálaadó jellegű, úgy itt is ezen a helyen

kell lennie. Az úrvacsoraosztásnál is a jegyekben való részvétel után, a házasságkötés megáldásánál is az eskütétel után van a hálaadó imádság.

2. A szentelés kérdése. Az ágenskönyvben nem csupán *lelkézszentelésről van szó, hanem püspökszentelésről, templomszentelésről* és – horribile dictu (=még kimondani is szörnyű) – *gyülekezetiottthon* (sic!), *orgona, harang és lakóház felszenteléséről* is. Egyértelmű, hogy mert a római egyháznál a papsággá avatás sákramentum, mint szóhasználat, jött át a mi egyházunkba is. Tisztázni kell elvi értékű tanulmányokban, hogy mit jelent a szentség fogalma az ÚSZ-ben, dogmatikailag, hogy Isten szentsége csak a szent gyülekezetben mint Krisztus testében, valamint annak minden egyes tagjában mutatkozik meg. Ilyen, és csak ilyen értelemben a szentség valóban „elvezíthetetlen jelleg”, de ez nem vonatkozhat sem egy ciklusát bevezető püspökre, sem egy elkorhadt orgonára. Ha az ágenskönyv kimondja, hogy „... a püspök nem nyer semmi olyan lelki hatalmat vagy karizmát, amit mint lelkész a felszentelésben el nem nyert volna...” (18. old.), akkor miért kell őt felszentelni? Továbbá: a presbitereket, gondnokot stb. „csak” beiktatják (pedig ők is esküt tesznek), a lelkipásztorokat, a püspököt fel is szentelik. Aki megfogalmazta az Általános határozatokat, érezte, hogy valami nincs rendjén, mert egypár sorral később a felszentelés szót idézőjelbe teszi (19.). A „történelmi tárgyakat” (sic!) felavatják (131. old.), de a liturgia rendjén a lelkipásztor „felszentelő áldás”-t mond (132.).

3. *A felnőttek keresztesítésénél nem a szereztesési Igét jelöli meg, hanem Mk 16,15–16-ot.* (49.) Nem lehet tudni, hogy a Mk-i textust követő prédikáció csupán példa, vagy kötelező is. Ha példa, akkor rossz, mert nincs semmi köze a textushoz, ha kötelező, akkor... még rosszabb. Egykor Imre Lajosék harcoltak azért, hogy a szereztesési Ige jelenjék meg a sákramentumos istentiszteleteken, félve attól, hogy amennyiben nem teszik kötelezővé, szabad utat engednek mindenféle elmékedésnek. Itt most éppen ez történt. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy **mindkét sákramentumos istentiszteleten, azoknak mindegyik formájánál, a lelkipásztor a szereztesési Igét olvassa fel.**

4. Két istentiszteleti formánál *nem teszi kötelezővé az igehirdetés.* „Igehirdetés nélkül csak presbitériumi határozat alapján végezzünk egyházi temetési szertartást.” (17.) Ez nem a presbitérium illetékessége, hanem a zsinaté. Csak gyanítom, hogy ez a különös kitétel az öngyilkos temetésére vonatkozik, de hát az öngyilkos hozzátartozóit még inkább kell vigasztalni, mint más gyászolókat. *Házszenelésnél:* „A bibliaolvasást követheti ének és *prédikáció elhagyásával* az imádság.” (211.) Úgy gondolom, ma már mindenki egyetért azzal, hogy **nincs istentisztelet igehirdetés nélkül.**

5. „A szent jegyek kiosztását *lehetőleg* igemondás kísérje” (13.) Talán a MRETZS azért fogalmazott így, mert Magyarországon nem szokás igéket mondani. De nálunk ennek nem „lehetőleg”, hanem **kötelezően** kell történnie. Ebből is látszik, hogy a mi zsinatunk nem nézte át a szöveget.

6. Az úrvacsorai istentisztelet elején, a bibliaolvasásnál, nem csupán „*ajánlatos* a Tízparancsolat, a Hegyi Beszéd, illetve a Szeretet nagy paran-

csolatának a felolvasása” (53.), hanem **kötelezően** a Tízparancsolatot kell felolvasni. Kálvin strassburgi liturgiájában minden istentisztelet lectiójaként ott volt a Tízparancsolat. (Külön az első tábla, majd a második, mindkettő énekelve.) Az 1929-es, Makkai–Imre–Gönczy-féle ágendáskönyvben is ez az előírás.

7. Nem elég csak azt mondani, hogy „*A keresztszülők közül legalább egynek* (lehetőleg a főkeresztapának és főkeresztanyának) *református keresztyénnek kell lennie.*” Törvényileg is ki kell mondani, hogy **konfirmált reformátusnak kell lennie.** Sajnos, hallottunk nyolc éves keresztanyáról, keresztapáról, márpedig...

8. Az ágendáskönyv 224–230. oldalain hat úrvacsorai ágendásbeszéd olvasható. Ezek tartalmilag mind *a megfelelő ünnephez kötöttek.* Akik erről 1929–1932 között gondolkoztak, óvtak attól, hogy a beszédek alkalmoszerűek legyenek, nyilván el akarták kerülni, hogy a lelkipásztor szabadjára engedje „ünnepi gondolatait” és ezzel elterelje a figyelmet arról az ajándékról, amit Isten éppen az úrvacsorában ad a gyülekezetnek. Mindenesetre ez elvi kérdés, amelyet gyülekezeti (lelkipásztori) és zsinati szinten kell tisztázni. A közölt beszédek nem rosszak önmagukban, de elhallgatják az úrvacsorának azokat az áldásait, amelyeket Isten minden alkalomtól függetlenül nyújt. (A hat beszéd közül kettő után ott van a szerző N. L. névjegye, négyenél nincs.) Ajánlat: **minden úrvacsorai ágendásbeszédnek magára az úrvacsora ajándékaira kell a gyülekezet figyelmét irányítania.**

9. A hat úrvacsorai ágendásbeszéd közül az utolsót a lelkipásztor *Új borra* mondhatja el. Van ilyen? A beszédben végig a borról mint Krisztus vérének jegyéről van szó. Ez feltételezi, hogy az újkenyéri ünnep az úrvacsora kenyérére vonatkozik, ennek megfelelően az új bornak is van ünnepe, így a két jegy szépen együtt van. Csakhogy nem erről van szó. Az pedig, hogy Erdély egyes tájegységein így nevezik az adventi úrvacsoraosztást, helytelen szóhasználat, amelyet igyekszünk kiiktatni. Ez ugyan nem sikerül, de legalább az ágendáskönyvben ne így jelenjék meg. Különben van adventi beszéd (az első) és nincs böjtfőkor mondandó.

10. A konfirmációi istentiszteleten a lelkipásztor a konfirmált ifjakat „*egyházunk önálló tagjainak*” nyilvánítja. Az önállóság félreérthető, mert aki konfirmált, jogilag nem önálló: nem választható és nem választhat. Különben: a papi felhatalmazást halljuk ki ebből, ezért oda kellene tenni, hogy a **presbitérium nevében** nyilvánítja őket egyházunk **felnőtt** tagjainak.

11. A homíliás istentiszteletnél *új elemek:* az apostoli köszöntés, a prédikáció utáni ének, a csendes imádság és az Apostoli Hitvallás. Erről már minden lelkipásztornak megvan a maga véleménye, és ezt jó lenne összesíteni. A magam **részéről helyesnek tartom az apostoli köszöntést és a csendes imádságot.** A prédikáció utáni ének felesleges. Az Apostoli Hitvallás bevezetését az istentisztelet menetébe üdvözlöm, talán nem ott lenne a helye, hanem **az utolsó ének és az áldás között.**

### II. Szerkezet

A belső címlapon olvashatók a MRETZS Liturgiai Bizottsága tagjainak a nevei. Ez sem illik ide, de ha meghagyjuk is, a nyomdai munkálatok végzőit **a könyv végén, az impresszumban kellene jelölni**. A technikai munkatársnak pedig egyáltalán nincs helye egy ágendáskönyv oldalain. Nem értem, hogyha a számítógépes tördelést a nyomda elvégezte, akkor miért van szükség technikai munkatársra. Lehet azonban, hogy ebben tévedek, mert nem vagyok szakértő. Inkább „teológiai munkatársra” lett volna szükség.

A tulajdonképpeni ágendás rész (21–216.) és a függelék (217–261.) szerkezete helyes, a kiigazítások, pótlások, javítások figyelembevételével használható. Az Általános határozatok (7–20.) szerkezete azonban *zavaros, különösen, ami a címeket, illetve a jelölést* (kódolást) illeti. Meghagyva az egyes istentiszteleti formákat, illetve azoknak menetét, érthetőbb címeket és jelölést javasolok.

#### *Ágenda 1998*

*Első fej. Általános határozatok*

*Második fej. I. Gyülekezet ist-e*

*Harmadik fej. II. Sákramentumos ist-ek*

*Negyedik fej. Szimbolikus ist-ek*

*Ötödik fej. Alkalmi ist-ek*

*Záró határozatok*

#### **Javaslat**

**Első fej. Általános határozatok**

**Második fej. Homília ist-ek**

**Harmadik fej. Sákramentumos ist-ek**

**Negyedik fej. Szimbolikus ist-ek**

**Ötödik fej. Alkalmi ist-ek**

**Hatodik fej. Záró határozatok**

Ezek szerint a sákramentumos, szimbolikus, alkalmi istentiszteletek nem gyülekezetiek? (A záró határozatok tartalmára később, a jogi kérdéseknél, a kihagyásokra a hiányok felsorolásánál még kitérek.)

### III. Tévedések, értelmetlenségek

– Felsorolja az úrvacsoraosztás alkalmait *karácsonytól adventig* (12.). Itt egyházi évről van szó, amely **adventtel kezdődik**.

– Az Általános határozatok elvi részében megállapítja: „A református istentisztelet központja az örök Fiú, a testté lett Ige, akiről *az írott és a hirdetett Ige* tanúskodik.” (9.) Ki kell egészíteni: az írott, a hirdetett **és a jeggyel ábrázolt** Ige tanúskodik.

– A temetési istentiszteletről szóló elvi részben olvasható: „*A református keresztyén temetés az V. parancsolat összefüggésében hitvallásunk szellemében történik.*” Mindenki érti, hogy mi az összefüggés a temetés, az V. parancsolat és a hitvallás szelleme között? Valószínűleg helyes a gondolkozás, de nem világos a megfogalmazás.

– A konfirmációnál azt írja, hogy a növendékek „alaposan megismerik a Szentírást, hitvallásainkat, egyházi énekeinket, a református tanítást, egyházunk történelmét, *szeretetét* és az imádkozó keresztyén élet követelményeit”. A mondatból az derül ki, hogy egyházunk szeretetét ismerik meg, akkor pedig egyházunk szeretetszolgálatára kell gondolnunk. Ha pedig Isten szeretetének a

megismeréséről van szó, akkor ennek a felsorolás elején lenne a helye, vagy külön mondatban kiemelve. A „hitvallásaink” nem egyenlő a „református tanítással”?

– „Szép szokás, hogy amikor az istentiszteletre a lelkipásztor a presbiterekkel a templomba bemegy, *a gyülekezet feláll.*” (10.) Ha a felállás a tisztelet jele, akkor a lelkipásztornak kellene felállnia, amikor a gyülekezet bemegy (persze, gyakorlatban ez így nem történhet meg). Tűrhető lenne, ha azt írná, hogy amikor a lelkipásztor a Szentírással a kezében a presbiterekkel együtt ..., de valójában ez mindig a „papnak” szólna. Külsőleg is ki kell fejezni, hogy a gyülekezet – most érzékelhetően, mert istentiszteletre gyűlt össze – Krisztus teste, a lelkipásztor önmagában nem az, ő csak harmadlagos tényezője az istentiszteletnek.

– Nyilván elírás: *1Thessz 23,21* (210.) Javítandó: **1Thessz 5,23–24.** (Ebből is látszik, hogy teológus nem ellenőrizte a szöveget.)

– A lelkésznek kerülniük kell a „sok ékszer viselését” (8.) Palásttal a vállukon, **semmilyen ékszer ne viseljenek!** (Máskor sem, de ez nem a liturgia kérdése.)

– Mi a „*diakóniai jelvény*” (174.)? Esetleg diakónusi jelvény.

– „*A bűnbánat két alkalmi igehirdetési istentisztelet.*” (13.) Mit akar mondani?

– A felnőtt konfirmációjánál olvasható: „*Az áttérés vagy felnőtt konfirmációjának bejelentése.*” Minden bizonnyal „áttért”-et akart mondani. Még így sem azt fejezi ki, amit kellene, mert azokra gondol, akik református szülők 14 évet betöltött és nem konfirmált gyermekei, illetve azokra, akik 14 évüket betöltötték és más felekezetből tértek át.

– A felszentelendő segédlelkésznek az „egyházmegye részéről jó szolgálati bizonyítványt” kell kapnia. Nem biztos, hogy ez ide tartozik, hiszen az esperesnek tudnia kell, hogy mi a tartalma a bizonyítványnak (inkább igazolásnak), de ha igen, akkor **a Kánonból kell idézni a megfelelő rendelkezést**, mert a „jó” túl általános.

#### IV. Hiányok

– A vasárnap és ünnepnap délutáni istentisztelethez (10, 29.) be kell írni, hogy a **bűnbánati istentiszteleteknek is ez a rendje.**

– Le kell szögezni, hogy az úrvacsora jegyeinek átadásánál milyen igéket mondhat a lelkipásztor: csak a szereztetési igéket, az úrvacsorával kapcsolatos (tehát nem csak szereztetési) igéket, vagy bármilyen szentírási szöveget?

– Be kell írni az Általános határozatok 17. pontjának utolsó mondataként (13.), hogy a **ragályos betegeknek** (pl. fertőző szájbetegségek esetén) a gyülekezetben **a végén kell átadni a jegyeket.**

– Szintén az Általános határozat 17. pontjánál meg kell jegyezni, hogy **a második jegy csak bor lehet.**

## Teológia az egyházban

– Felsorolja az ünnepeket, mégpedig az üdvtörténeti, az idői (?) és az egyháztörténeti ünnepeket (10.). Jó lenne az **egyéb ünnepek közül is egy párat megemlíteni**, esetleg a falinaptár szerint.

– A temetéskor mondott előfohászhoz **be kell írni a textusmegjelölést** (2Kor 1,2–5), mint ahogyan máshol is megvan.

– A diakónusok és diakonisszák eskütételének szövegéből (185.) hiányzik a „teljes Szentháromság...”

– Az eklézsiakövetésnél nincs Miatyánk (ez a Vásárhelyi-féle ágendából is kimaradt, innen látszik, hogy gondatlan ez az összeállítás). Természetesen, **az imádság után következnek** (205.)

– A lelkipásztorok és vallásanárok bekebelezésénél meg kell jegyezni, hogy **a segédlelkészeket nem kebelezik be**.

– Ha az egyházkezelés nem a gyülekezeti istentisztelet keretében történik, akkor a lelkipásztor az úrasztalától végzi az istentiszteletet (212–214.). Végezheti a lelkészi irodában is? Szerintem **igen**, akkor is betartva az 1–5 sorrendet.

– Az eklézsiakövetésnél a bevezető elvi részt (202–203.) **egyeztetni kell a Kánon Fegyelmi Szabályzatával** (III. Főrész 12. §).

### V. Szentírási szövegek

Az ágendáskönyv a szentírási szövegeket hol a revideált Károli, hol valamelyik új fordítás szerint idézi. (Tovább: RevKá, Úf) Egyházunk zsinata a RevKá-t fogadta el *istentiszteleti* használatra. Hogy ez helyes volt, vagy sem, arra nem térek ki, de azt meg kell jegyezni, hogy a RevKá minden oldalán általában négy helyesírási hiba van. Természetesen ebben nincsenek benne a régmúlt igei formák. Az ágendáskönyv *következetlenségei* bántóak, részben egy kis odafigyeléssel el lehetett volna kerülni.

Mi indokolja azt, hogy az ágendáskönyv megfogalmazói *egyes bibliai szövegeknél a RevKá-t, másoknál az Úf-t írják elő*? A Miatyánkot és az úrvacsora szereztetési igéit az új szerint, a többit a Károli szerint kell mondani. Különösen feltűnő ez az úrvacsora (Úf) és a keresztség (RevKá) szereztetési igéinél. De a RevKá szerint idézi a temetéseknel elhangzó 1Kor 15-öt, az úrvacsorai bűnvalló imádságot a Zsolt 51-ből, a függelékben közölt textusok szövegét és sok más bibliai Igét.

Örvendünk, hogy az ágendáskönyv több bibliai áldásformulát ír elő. Ennek textuáriumát még inkább lehetett volna bővíteni. Azonban itt kell a legkritikusabban belenyúlnunk a tévedésekbe, következetlenségekbe.

Az *ároni áldást* legtöbbször az Úf szerint kell mondani. Eltekintve az arcát/orcáját különbözőségtől, teológiailag is hiba kihagyni az áldás harmadik mondatából az Úr szót (28, 33. és sok más helyen), hiszen Ő az alany, ő áld. Nem véletlen, hogy a bibliai szövegben az Úr szó háromszor fordul elő. Egy-két helyen azonban az áldás a RevKá szerinti szöveggel jelenik meg (48, 71.). Több helyen pedig az ároni áldás megkezdődik a bibliai szöveggel, majd az alkalmat figyelembe véve folytatódik. Például: Az Úr áldjon meg és őrizzen meg titeket.

Világosítsa meg az Úr az ő arcát tirajtatok, és adjon békességet nektek, hogy legyetek áldottak testetekben, lelketekben... stb. (115, 118.) Az *apostoli áldást*, valamint az úrvacsorai istentisztelet végén mondandót (majdnem) a RevKá szerint idézi. A bibliai hely megjelölése is következetlen, az ároni áldásnál többször is megvan, de nem minden helyen, az apostoli áldásnál egy helyen, de nem az első előfordulásnál, az 1Pt 5,10–11 jelölést sehol sem adja. Javaslat: mindháromnál elég a lókust az első előfordulásnál jelölni. Szép a Fil 4,7-ből vett áldás, ami a RevKá-t követi, de nem pontosan, s ezzel elerőteleníti a bibliai szöveget. Ott ugyanis Pál azt mondja, hogy Isten békessége **meg fogja őrizni** a szívet és a gondolatot, nem pedig – ahogyan az ágendáskönyvben van (*őrizze meg*) – kívánja, hogy ez úgy legyen. Az 1Thessz 5,23–24-ben megfogalmazott áldást az ágendáskönyv szó szerint átveszi – a Károlit követve. Tehát az ároni áldást az Úf szerint, a többit a RevKá szerint kell mondani, ez pedig több, mint zavaró.

Elég sok helyen a lelkipásztor *nem bibliai áldást* mond (69, 73, 109, 216. stb.) vagy a bibliai szöveg alkalmazott parafrázisait mondja (81, 118.). Mert az áldás igei, megszólító elem, azaz Isten áldja meg a gyülekezetet, ezért annak **csak bibliainak és szó szerintinek szabad lennie.**

A bibliai idézeteknek pontosaknak kell lenniük. Nem „...a jókedvű adakozót szereti és megáldja az Úr” (26.), hanem „...**a jókedvű adakozót szereti az Isten**”, mert így írta azt Pál is (2Kor 9,7b). A *bőkezű* (106.) nem ugyanaz, mint a jókedvű. Ezékiel 18,23-ban nem a *bűnös ember* haláláról van szó (203, 206.), hanem a **gonosz** haláláról. Máshol betű szerinti, pedig nem kellene annak lennie, mert igaz, hogy a RevKá-ban így van: Az Isten *lélek*: és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják (32, 35.), de a lélek szót az első esetben nagybetűvel, a másodikban kicsivel kell írni (lásd Úf: **Lélek**... lélekben Jn 4,24).

## VI. Szóhasználat, nyelvhelyesség

Látszik, hogy az ágendáskönyv szövegét nyelvi lektor nézte át, mert a helyesírás megfelelő. Nem mondható ez el a szóhasználatról, a nyelvhelyességről, a szabatos beszédéről, főleg pedig bántóak a többrendbeli nyelvi következetlenségek. A magam számára követelménynek tartottam, hogy ami kezemből kikerül, ne csak tartalmilag, hanem nyelvesztetikailag is hibátlan és szép legyen. Mint tanár, a teológus hallgatóknak is elmondtam, hogy bármit írnak, különösen, ha a címzett tisztelt személy, a szöveget sokszor át kell nézniük, hogy ama pontos és szép csillagjárás szerint kerüljön az olvasó elé. Kérek mindenkit, hogy a következő megjegyzéseimet ne vegye akadékoskodásnak. Ide kerül egypár olyan kifogás is, ami a teológiai szóhasználatot illeti, s amiről lehet és érdemes ezután vitatkozni. Ezekben én a magam véleményét mondom el.

– Nyelvi idétlenség a *vasár- és ünnepnap* (10, 21, 29.) kifejezés. Valószínű, a régies „vásár- és ünnepnapokon zárva” kifejezésből jött át. Méltó és helyes:



**vasárnap és ünnepnap.** (Ez nem olyan, mint a 8. oldalon az arc- és köröm-festés.)

– Hasonló, bár nem annyira kirívó a *bűn- és hitvallás* (8.). Itt is helyesebb **bűnvallást és hitvallást** írni.

– El kell dönteni, hogy *az ige szót nagy-, vagy kisbetűvel írjuk*. Bántó, hogy hol így, hol úgy jelenik meg a szövegben, teljesen következtelenül. Például: ugyanabban az istentiszteleti formában a bibliaolvasás bejelentésénél kisbetű, a textusfelvételnél nagybetű van (21. és 24., 74. és 77.), egy másikon éppen fordítva: a bibliaolvasásnál nagybetű, majd így: Isten ígéjének hallgatására készülve... (53. és 56.). Sőt, ugyanabban a vótumban (feloldozásnál: halljuk meg Isten kegyelmes válaszát az ő ígéje által...) az ige hol kisbetű (23, 30, 137, 157.), hol nagybetű (127, 145, 152, 161.). A kis- és nagybetű kb. fele-fele arányban váltakozik. Egyértelmű, hogy amennyiben a szó Jézus Krisztusra, vagy az egész Szentírásra vonatkozik, akkor nagybetűt írunk. Kérdéses, hogy amikor egy-egy bibliai igéről van szó, akkor hogyan járunk el.

– Ugyanilyen következtelenség van az *anyaszentegyház* szónál. A nagybetű (192, 204, 207.) és a kisbetű (199, 204!, 224.) értelmetlenül-következtelenül váltakozik.

– A **Szentháromság** szót nem kis-, hanem *nagybetűvel* írjuk. Ugyanabban az istentiszteleti formában mindkét írásmóddal találkozunk (156. és 158., ez utóbbi esküszövegben fordul elő).

– A Bibliát ma már még az (egykori) ateisták is **nagybetűvel** írják, de a református ágendáskönyvben kisbetűvel olvasható. A „*gyülekezet bibliája*” még ebben a szófordulatban is helytelen (155.).

– Nem *új szövetség*, hanem **Újszövetség**.

– A magam részéről a **mennybemenetel** ünnepe elnevezést bibliaibbnak és reformátusabbnak tartom, ahogyan a falinaptárunkban is van, mint az *áldozóc süttörtök-öt* (16.).

– A segédlelkészek fogadalomtételénél a megszólítás leírt szövege: „Főtiszteletű Püspök *úr!*”, a vallásanároknál már „Főtiszteletű Püspök *Úr!*” (191, 198.). Helyesírási szabályunk szerint a megszólításnál minden főnevet nagy kezdőbetűvel kell írni. De mert nekünk csak egy Urunk van, nyitott kérdésnek tekinthető, hogy egyházi szövegekben milyen legyen az írásmód. Egyelőre csak a következtelenséget kifogásolom.

– Mondatokon belül helytelen a *püspök, főjegyző, dékán szavakat nagybetűvel írni* (191, 192, 198, 199., sőt, még a Ft. is nagybetűs a mondat közepén).

– Suta a *történelmi tárgyak* megnevezés (131.).

– Ugyanabban az istentiszteleti formában, sőt ugyanabban a vótumban teljesen értelmetlenül és következtelenül a felhívás az egyik helyen *hallgassátok*, a másikon *hallgassuk* meg Isten Igéjét (21. és 24, 92, 100, 112. és majdnem mindenütt). El kell dönteni, hogy ez a bejelentés az igei, vagy a gyülekezeti oldalhoz tartozik.

– Csúnya a „keresztelés *aktusa*” és a „lelkézszentelés *aktusa*” (12, 135.). Mindkettőnél a „**cselekménye**” szóval kell helyettesíteni.

– Az istentiszteletnek nem „*lefolyása*” (48.) van, hanem **menete**, az ekléziakövetés nem a presbitérium előtt „*folyik le*” (203.), hanem ott **történik**.

– A konfirmációnak a gyülekezet nem „*színtere*” (15.), a lelkézszentelésnek a templom nem „*színhelye*” (17.). Még az sem helyes, hogy „Az istentisztelet Isten dicsőítésének... a *helye*”, mert inkább **alkalma**.

– „... Kálvin bűnvalló és hitvalló imádsága ... Erdélyi Református Egyházunkban eddig *gyakoroltatott*, de a többi egyházainknál nem *szerepelt*.” (5.). (A bűnvalló imádság nem szerepel.) Helyesen: Erdélyi Református Egyházunkban eddig is **gyakorlatban volt**, de a többi magyar református egyháznál nem.

– Az „*úrvacsora ki fog szolgáltatni*” (26.) helyett: az úrvacsora szent jegyeit **ki fogjuk osztani**.

– Igaz, hogy az Erdős József-féle II. Helvét Hitvallás fordításában az áll, hogy a sákramentumok által Isten az ő jótéteményeit az egyházban emlékezetben tartja és „*ottan-ottan*” megújítja, de ebből ma már inkább az „egyszer-egyszer”, azaz néha jelentést halljuk ki, amiről nem lehet szó. Helyes Tókécs István fordítása: **időről időre**.

– A prédikáció nem „*része*” az istentiszteletnek (9.), hanem **eleme**.

– A „*mindezeknek utána*” (154.) ósdi, magyarul ma így mondjuk: **mindezek után**.

– Majdnem elmosolyodunk azon, hogy a püspök engedélyt kér, „*hadd mondja el*” a püspöktársát felszentelő imádságot (147.). Modoros szólam ez. Nálunk szintén mesterkéltséget és nem elég közvetlen a „*testvérek*” megszólítás (124, 186.) a **testvéreim** helyett.

– A lelkipásztornak nem új „*állomáshelye*” van (200.), hanem **szolgálati helye**.

– A bekebelezett „...elkötelezi magát a lelkipásztori tiszt *ernyedetlen* végzésére.” Van ilyen magyar szavunk, de találóbbat kellene keresni a „*tiszt végzésére*”.

– Az egyik (kötetlen) imádságszöveg többször ismétlődik az ágendáskönyvben. Egyesekben **szemünket emeljük fel** (helyesen 24, 167, 178.), másokban *szemeinket* (helytelenül 55, 76, 91, 99.).

– Nem tudom elképzelni, hogy az úrvacsoraosztás ünnepélyes istentiszteletén a lelkipásztor az úrasztala mellől kiejtse azt, hogy „*nyavalygós pietizmus*” (230.) – függetlenül attól, hogyan viszonyul a pietizmushoz. Ez az Új borra tartott úrvacsorai ágendásbeszédben van leírva. Remélem soha, senki nem fogja kimondani. (A beszéd után nincs ott a szerző neve.)

– Az úrvacsorával „*belép lelkünkbe Krisztus*”, majd később: „*Jézus bezárt szívünkbe lép be*” (226–227.) Tudom, hogy ezeknek a kifejezéseknek van mély bibliai tartalmuk, de önmagukban még csak metaforák, amiket a **magyarázattal fel kell oldani**, meg kell tehát mutatni, hogy gyakorlatilag mit jelent az „*élek többé nem én, hanem él bennem Krisztus*” páli bizonyoságtétel.

– A „*pogány gyász*” (22.) helyett: **pogányos gyász**, hiszen maga a gyász nem pogányság.

## Teológia az egyházban

– A felszentelendő lelkipásztor „... az *illető* presbitérium *kapcsolatos* kérését” (18.) mellékeli. **Hagyjuk ki** a kapcsolatos szót, a mondat akkor is értelmes (illető=**illetékes**).

– A püspök felszentelését „... az egyházkerületi közgyűlés végzi *el*.” (18.) Elmege ez **el** nélkül is.

– Úrvacsorai ágensbeszédben: kiszabadulunk a bűn és a Sátán erőterének fogságából „*és mint a saskeselyű a kéklő égbe, felemelkedhetünk...*” (225.). Ez nekem túl patetikusnak tűnik, de lehet, hogy másnak nem.

– A bűnvalló imádság szövegében két módosítást javasolok:

– Az *Uram* helyett helyesebb az **Urunk**, hiszen az egész szövegben többes szám van.

– Az imádság végén az „... egyszülött Fiadba, a mi Urunk Jézus Krisztusba vetjük *egyedül* hitünket és reménységünket, ... ” mondatrészben az „*egyedül*” nem a hitre és a reménységre vonatkozik, hanem a mi Urunk Jézus Krisztusra. Javaslat: **egyedül a mi Urunk Jézus Krisztusba** vetjük hitünket és reménységünket,...

Csupán kis pontatlanság, hogy a bűnvalló imádság szövegében az első előfordulásakor „**mi** szegény bűnösök”-et kell olvasni (22.), máshol ez „*mi*” *nélkül* fordul elő.

### VII. Jogi kérdések

Ahhoz, hogy teljesen tisztán álljon előttünk, hogy ez az ágenskönyv miképpen került használatba, szükségesnek tartom egy szakmai vitafórum megtartását. Ezért most csupán érintek egyes kérdéseket, anélkül, hogy kimeríteném a kérdéskört, és anélkül, hogy részletekbe menő és végleges véleményt mondanék.

1. Az ágenskönyvet kinyomtatták és terjesztették mielőtt még a Romániai Református Egyház Zsinata jóváhagyta volna. Ezért van az, hogy az Előszóban és az Általános határozatokban végig az MRETZS-re történik hivatkozás.

2. Az Előszóban és az Általános határozatokban egy-egy törvényelfogadási eljárás olvasható. Mindkettő *hosszadalmas*, csak a Tanácskozó Zsinat határozataira hivatkozik, és – főleg – a kettő között *ellentmondások* vannak. Az Előszóban az új istentiszteleti rendet a Tanácskozó Zsinat az 1996. évi teljes ülésén elfogadta, később a szöveg átmege a procedura különböző fokain, majd 1997. december 10-én a kiigazított szöveget az Elnökségi Tanácsnak bemutatták (5–6.). Eszerint maga a Zsinat a végleges szöveget nem látta. Ez az eljárás különbözik attól, ami az Általános határozatok ötödik fejezetében olvasható, miszerint az MRETZS az ágenskönyvet 1997. augusztus 6-án tartott ülésén a maga részéről elfogadta (20.).

3. Az Általános határozatokról nem lehet tudni, hogy zsinati jóváhagyást nyertek, vagy csak az aláíró személyes véleményét tartalmazzák. Egy ágenskönyv elején **zsinati határozatoknak vagy zsinati rendelkezéseknek** kellene helyet kapniuk, hisz az agenda érvényének, kötelező mivoltának ez az alapja.

Ez az értékelés nem az ágendáskönyv elvetését célozza, hanem a Romániai Református Egyházban egy új elfogadási folyamatot szeretne beindítani, amelynek végén a szöveget Zsinatunk törvényerőre emeli. Ami itt olvasható, az csupán vitaindító, hogy minél több lelkipásztor és laikus szóljon hozzá és mozdítsa elő ágendáskönyvünk ügyét. Egy ilyen folyamatnak legalább három szakaszon kell átmennie:

– Észrevételeket kell begyűjteni minél több gyülekezettől (lelkipásztorok, presbiterek).

– A zsinati liturgiai bizottságnak ezeket fel kell dolgoznia, és szöveg-előterjesztést kell tennie a Zsinathoz.

– A Zsinat tagjai a kézhez vett szöveget megvizsgálják, javítják, kiegészítik, végül jóváhagyják.

Csak látszólag hosszadalmas ez az eljárás, valójában jó szervezéssel összesen három hónapra van szükség csupán.

Ösztönöznék mindenkit, akinek szívügye az istentisztelet, hogy elkezdjen gondolkodni, a gyülekezetben érdeklődni s írja is le véleményét.

„Ha fűjod a szikrát, lángra gyúl, ha pedig ráköpsz, elalszik: mind a kettő a szádból jön elő. Átkozott a besúgó és a kétnyelvű, mert sok békében élőt háborgat. Már sokakat ingatott meg a rágalmazó nyelv, és űzött egyik néptől a másikhoz. Megtörte népek erejét, és szétszórt hős nemzeteket.” (Jézus, Sírák fia Könyve 28,14–18)

(László Dezső)